

KÉT EMLÉKMŰ

TAVASZ GORNJA STUBICÁN

Ma már minden csendes ezen a vidéken! Elült a csatazaj.

Nemcsak az az 1573-as. Azóta is még mennyi. Békés a táj. Az országút aszfaltjával csokorra köti a dombhátat, a völgyeket. A füzek, a csak errefelé jellegzetes formájúak, ma is békésen üdvözlik az utast.

A kegyelet hangulatát hozza felénk a szellő, a domb mögül.

Váratlanul társul elénk a monumentális emlékmű. A dombháton. Lépcsőfokok vezetnek a betonplatóhoz, ahol az Antun Augustinčić szobrászművész által megálmodott, és megalkotott mű áll, jajtaként, fájdalomosan és ijesztően ordít az égbe a hatalmas kő, beton- és bronzépítmény.

A parasztlázadás és Matija Gubec emlékműve.

Samciban, Gornja Stubicán.

Az emlékmű tengelyében Matija Gubec monumentális szobra áll, masszívan, fájdalmasan és rongyosan. Sziklaszilárdan. Tömören és fenyegetően. Széttárt karokkal. Öklei fáradtak, mintha az egész emberiséget a tenyerébe akarná venni. Olyan ez a figura, mintha az egész vidék biztonságára ügyelne. Messze, előrefürkésző tekintete mintha a napsugar útját járná, s megvilágítaná a lappangó ellenséget. Ez a pillantás se nem visszatekintő, se nem magába mélyedt. Előrenéző. A mába!

Talán, a négyszáz évvel később majd bekövetkező eseményekre és nemzedékre gondol? Vagy talán arra, hogy jönnek majd nagyon mélyről, letről, akik már ősidők óta várnak, hogy jöhessenek. Akik merik vállalni a múltat, akik bátran alakítják a ma jelenét; megalapozva a népük jövőjét!

Várja a felkelő napot!

Rongyos, hasogatott ruhája, meg nem alkuvóan, feszesen követi, takarja a test formáit, amelynek tartásában erő feszül, lappang — kitörésre várva — az utódok kérelhetetlen leszámolásának energiája.

A figura megoldása roppant plasztikus, feszültséggel sűrített.

Kompozíciója határozott, minden fölöslegeset elhagyó, csak az eseményt, csak a lényegét kifejező.

A lázadás — a béklyókat nem tűrő gondolat — maradandó tolmácsa, világos megfogalmazása.

Ez a Gubec-figura nem betyár figurája, nem is annyira katonáié; parasztfigura ez ízig-vérig, a benne elrejtett félelmetes erővel együtt. Olyan ez, mint aki eltávozott, de akinek ittmaradt eszméje terebélyesedett, erősödött évszázadokon át, az ősi táj fölött.

Olyan hát ez a szobor, ez az emlékmű, mint a későbbi nemzedék kegyeletadása. Az eeket tépő, széttárt karú figura a zajorjei dombhát termő öléből sarjadt. Megfoghatatlan belső erőt sugároz, éppen olyat, amelyet csak műalkotás sugározhat, a megfogant gondolat, és a művészi alkotóvágy találkozásakor. Még így bronzban is. Rongyokban. Súlyosan.

Olyan érzés fogja el az embert, hogy ez az Augustinčić által megálmodott figura talán nem is Matija Gubecot ábrázolja, hanem inkább a tüzes koronával megkoronázott és tüzes trónon elégetett parasztkirály által vezetett parasztfelkelés eszmeiségét hirdeti. A felkelő nap korongja előtt. Mezítláb . . .

A Gubec-szobor mögött balról is, jobbról is különös, szimbolikus formájú a parasztlázadás emlékműve. Kőből kiépített félkör formán, amit a domb mögül éppen felkelő napnak is érezhet a merengő. Ősi anyagból! Kőből. Örökös.

A kőnapra szervesen ráépítődik a bronz relieffel megalkotott, az emlékművet koronázó szobrász-poéma. Csak a legnagyobb szellemek ajándéka lehet ilyen, s csak fogalmakkal, esztétikai kategóriákkal mérhető.

Gornja Stubicán.

A dombormű kompozíciós egyensúlyaránya mindkét szárny szerkezetében mesteri. A művész szinte tökéletes anyagismerettel és a legtisztább szobrászeszközök nyelvezetével, büszkén sirja el az ütközet történetét. A csatajelenetek, ahol a jobbágyharcosok villával, cséppel agyabugyálják az ellenséget. A lándzsák összeverődésének zaját, a bal oldal relieffjéről, csak a jobb szárny oldalának jajveszékélése nyomja el. Ott önti bronzba bánatát a művész. Itt jelennek meg előttünk a győzők mindent eltipró, mindent megsemmisítő kegyetlenkedései a védteleneken. Szinte hallani a szekerek kerékcikorgását, az anyák és feleségek jajveszékélését az akasztottak után.

A modellált figurák megjelenítése és összképe — minden sűrítettsége ellenére is — lehangoló, szinte belenyugó az elkerülhetetlenbe, szomorúak, mintha csak sejtették volna a sorsukat.

Persze minden figura megmintázása mégis olyan reménnyel telített, hogy magukba hordják későbbi utódjaik győzelmének csiráját.

Ezek a hősök ezt írták be vérükkel népünk történetébe. Önfeláldozóan. Ezt próbálták aztán, évszázadokon át kiirtani tüzzel-vassal a tudatból, egy-egy nép történelméből. Kegyetlenül. Bosszúállóan. Sokkal-sokkal még 1573 után is.

A csatazaj már rég elült. A nyugalom csendszárnya borítja be melegen, puhán az emlékművet és Gornja Stubica ősi tájait. Az elmúlt idő, a lenyugó nap hatósugarában is magasra föllobbanó, feledhetetlen eszme képe ez.

ŐSZ TAVANKÚTON

Kora őszi hangulat fogadott, fátyolos-párás, kéesszürke, amikor Tavankút felé közeledtünk.

Ilyenkor nagyon sok mindenféltre gondol az ember. Az erdőszélen.

Az útjelzőtáblák helyükön vannak, s méltósággteljesen kalauzolják az érdeklődőt egyenest az emlékműhöz. Emelt fővel. Büszkén...

Letérve a másfelé nyargaló aszfaltról, homokos dűlőt kanyarog tovább, gödrökkel s a megszokott útszéli rohanással. Mindig tovább, s tovább rohan az idő. Itt a homokon is. De néha, jó megállni... s kell is!

A délelőtti szellő lassan-lassan mégis a fák koronája fölé csókolgatja a kékes párát. Így csillogóbb a világ.

Hallgató, mély csend bársonyos magánya melegen borul az út menti tisztásra. A tovaloholó akác sűrűjét váratlanul tölgyerdő váltja fel. Vidám őszeleji hangulattal.

Szokatlan formák tömege, sorfala ez, ezen az észak-bácskai homokvidéken. Már mint a tölgy.

Az akác — az más. Az már belenőtte, szinte belefúrta magát a homokba. A vidék múltjába. Régen állja már a vártat ezen a homokvidéken. Rendületlenül. Belegyökerezetten... Nem is annyira magányosan. Együtt nő az emlékekkel...

A gyorsan futó utat, egyszer csak merőlegesen metszi a Felső-Tavankutat és Csikériát összekötő földút. Semmi különös az út mentén, hacsak az nem, hogy itt áll az 1973-ban leleplezett *Nyugtalan róna* elnevezésű emlékmű. Szerényen, bocsánatkérően.

Olyan sok más ilyen településeket összekötő mezei út van. Persze emlékmű nélkül.

Az akác- és tölgyerdő megrövidíti a kilátást, s csak itt-ott engedni sejtetni a nagyszerűséget, a szerényen meghúzódó műalkotást.

Akkor, a mellékút után balra, a kegyelet-domb középpontjában elénk toppan a felejthetetlen, betonból és vasból készült emlékmű szimboli-

kája, szilárdan, zengőn, büszkén ágaskodva, egyenes derékkal nekife-
szülve lendül a magasba. Nem megalkuvóan! Belelázadt az évezred ho-
mályába... Itt-ott betonba öntött márvány. Fehéren. Tisztán.

Megérkeztiunkkor szinte örömteli ujjongással fácán köszöntött a
közeli erdőből. Mintha csak a kora ősz jöttét várna.

Már az emlékpark helye is több gondolatot ébreszt. A betonperem,
mint körvonal-koszorú határolja el egymástól a réti fűvel kiképzett
zöld felületek lendületes, egymásból kiinduló és egymásra épülő körfor-
máit.

Az előtér klinkertéglával kirakott, s szinte vezeti, vonzza a láto-
gató tekintetét a központi emlékmű magja felé.

A zöld pázsitba építve. Nagy szilárdságúan. Sárga, zománcos külső-
vel. Nagy hőfokon összeolvasztva s megkeményítve. Gránitszerűen. Sár-
ból. Földből.

Nem hinném, hogy véletlen ez a jelkép!

Lehet, hogy a város utcáiról idehozva, emlékeztet Szabadka közel-
ségére, a forradalmi hagyományokra, a város mozgalmas munkásmoz-
galmának hosszú útjára? A téglák keményen csengő hangján.

Bal és jobb kéz felől is három-három márványtábla villog beton-
alapba öntve-ágyazva, majdnem földszintben, egy-egy bevéssett vessor-
ral, előbb balról követhetően:

BUNTOVNI SINOVI
NEMIRNE RAVNICE
PONIKLI IZ PESKA

LAZADÓ FIAI
A NYUGTALAN RONA
HOMOKBÓL ÉS

majd az út jobb oldalán följebb folytatva:

I PLODNE CRNICE
KAMENI MEĐASI
NAŠE BUDUČNOSTI

FEKETE TERMŐBŐL KINÓTT
HATÁRKŐVEI A
JÖVŐNKNEK

Találébb, harmonikusabb, megfelelőbb és kifejezőbb sorokat nem is
véshetett volna márványba örök hálául az utókor.

Az emlékmű szélén, a kis halomra vezető lépcsőtől jobbra, négy
nagyobb márványtáblába vésvé az elesettek nevei: horvátok, magyarok,
szerbek, ábécé rendben, ók hetven heten. Sorban. Katonásan. Jelkép-
szerűen egységes az emlékművel. Ők, a Blaževicék, Franciškoviček, Hor-
vátok és Horvatoviček, a Rakiček és mások áldozata záloga volt a
mának. Az eszmének. A holnapnak.

Balra, a klinker szélén újabb táblán a partizánbázisok topográfiaja
és a környék térképe márványba vésvé őrzi már a múlt nagyságát.
A bázisok világát.

Aztán a központban levő halom közepén az emlékmű. Egyszerű
architektúrája méltóságteljes és monumentális. Vasbeton építmény. Kér-
lelhetetlen. Szilárdan illeszkedik az érintetlen természet környezetébe.
Szürkén. Melegen. A deszka természetes formáit utánozva. Mintha csak
a bázis fala lenne. Deszkából. Bal oldalt, nagyobb körforma nyíláson
át, fölsejlik a messzeség. A megkötött homokvidék akáclombos, tövises
emlékvilága. A sok küzdés, rettegés, harc emlékének bátor múltja. Az
áldozathozta ma.

Benne, színes üvegszemű, vasszemhájú hét szimbólum. Mintha csak
az áldozatok féltő szemmel őriznék a múltat. Annak a hagyatékát,
melyet ápolunk, gondozunk...

Vagy talán az elesett áldozatok vércseppjének jelképes emlékére
utal, a kiontott legdrágább folyadékra, az élet örök s egyedüli ho-
dozójára?

Bíborvörösén.

Most már tudjuk bizonyosan, nem volt hiábavaló az az áldozat.

De az is lehet, hogy valami egészen másról ad hírt az emlékmű
a csendbe járó szellő szárnyán.

Jobb oldalt, a betonba ágyazott ritmikus vasrudak sora alatt sza-
vanként márványba vésvé az ígért:

USPRAVNI
IZMEĐU ZEMLJE I NEBA
I U SMRTI
IDEMO S VAMA NAPRED

AZ ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT
EGYENESEN
VELETEK MEGYÜNK A
HALALBA IS ELŐRE

Ismét a márványba vésett üzenet, maradéktalanul, teljesen. Szá-
munkra, az utókorra elkötelezően...

Az építményfal előtt, alacsonyabb beton talapzaton áll a szobor-
kompozíció, jelképesen. Összeolvasztva, kalapálva, hegesztve. Vasból.

Az egész alkotás csodálatos búzakévéhez hasonló. E vidék múltjának
jelképéhez. Hiszen itt minden jelkép, csakhogy a művészet nyelvén szól.
A rónán. Nekünk.

A kévét elég szokatlan formanyelven, különféle, többnyire hagyó-
mányos szerszámok, fegyverek formáiból alkotta meg s helyezte bele
a térbe Kalmár Ferenc szobrász. A legegyszerűbttől, a legősibbtől, Gubec
és Dózsa népének cséphadaróitól, egyenes kaszáitól, vasvilláitól, négyszáz
esztendő után is félelmetes, intő vágától kezdve a puskáig.

Mennyi szeretettel komponálta! Benne a művész lelke, mintha csak
érezte, tudta volna a jelképek nagyszerűen fenséges történelmi múltját,
évszázados vágát a szabadság után. Az elnyomás ellen. Minden zsar-
nok ellen. Belesóhajtotta a megszámlálhatatlan, névtelen ós kínját, ve-
rejtékét, vágát és álmát. Szokatlanul. Merészen. Az áldozatok, a ku-
darcok fájdalmát és bánatát mind belekalapálta. Belehegesztette. A múlt-
tat a mába. Salakmentesen. Forrón.

Megvalósult a homokon élő népnek is az óhaja, a vágya, az álma.
Beteljesült. Itt a rónán is. Vasból, mesteri módon összekovácsolt test-
vériség. Egység.

A pusztán égbe meredő villák, egyenesre állított kaszák, élesre fenne,
hegy nélküli kopják égbe meredő nyalábja a magasba szökkenő titkos
vágy győzelmét hirdeti. Szinte fenyegetően őrzi ezt a győzelmet. Karcsún,
mámorosan. Győzedelmesen...

S a kopjakat ölelő vasgyűrűk színes, leginkább vörös belső for-
mákkal, belső kisugárással feszítik a külső kör peremét. Az éltető su-
gárnyaláb, a tüzes mag kisugárzása jelképezi az eszme megvalósulá-
sát, az elért eredményeket, a jövőt.

Mindehhez a lépcsők tölgyből.

Mintha csak pallón lépegetnénk, óriásléptekkel mind közelebb. Ne-
mesebb összhangba már nem volt hozható! Igaz, ezek lehetnek vasúti
slipperfák (talpfák) jelképei is, a szabadkai állomáson végrehajtott di-
verziós akció jelképei.

Bódító muzsikája a hősi világnak.

Csak oda kell hallgatni az áldozatok égbe meredő dalára, mert itt
a kiharcolt mát a szobrászművész a környék népeinek évezredes szer-
számainak jelképével ábrázolta. A földművelésszámokkal.

A bázis bejárata is itt van, nyitva. Többé nincs már elrejtve. Már
nem kell félni, nem kell elbujdosni sem a kakastoll, sem az akasztófa
elől.

A legszélös körben két fa áll, s bókol az emlékmű felé. Méltósággal,
a kegyelet hangulatát, ünnepét susogva a szellők szárnyán. A rezgő
levelű nyárfa fehér kérge felénken sirja üdvözetét a délelőttbe. Mel-
lette az akác, a vidék hagyománya, a gyökér, amely a homokot meg-
kötötte. Kiirthatatlanul!

Az iskolás gyerekek mindennap erre járnak. Figyelnek. Talán hall-
ják, mit susog az erdő széle? Vagy hogy mit dobog a partizánbázisok
35 éves mélye?

Ők ma már tudják, miért dobogott a szív akkor!

Naponta köszöntik.

Az énekesmadarak teli torokkal, szédülten fújják boldog dalukat,
tiszta szívvel búcsúznak a nyártól, a védelmet nyújtó erdő fától. A
csendtől, amelynek ölen ezt a nemzedéket is szárnyra bocsátották...

Mennyi életről mesél a táj ragyogó fényben! Az emlékek fájdalmas
dalával búcsúzik a nyár...